

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

.....
שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת בהר – תשפ"ב

התוכן:

1. דיני "אוצר בית דין" (ליל שב"ק "בהר") – עמוד 2

2. החלפת עדי ייחוד לאחר 3 דקות (שב"ק "בהר") – עמוד 6

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר תחת הלינק:

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' בהר תשפ"ב

הלכות שביעית (ט"ז)

אוצר בית דין

מקור תקנת אוצר בית דין

שנינו בתוספתא בשביעית (פ"ח ה"א) בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו, נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלש סעודות, והשאר מכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן תאנים, שלוחי בית דין שוכרין פועלים ועודרין אותן ועושין אותן דבילה, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים, שלוחי בית דין שוכרין פועלים ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת, וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים, שלוחי בית דין שוכרין פועלים ומוסקין אותן בחביות ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות, ומכניסין אותן לאוצר שבעיר, ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו.

הרמב"ם לא הביא תוספתא זו להלכה, והסביר הרדב"ז (הלי שמיטה פ"ז ה"ג) טעם השמטתו, משום דאוצר בית דין אינו הלכה אלא עצה טובה, ועוד משום שתקנת אוצר בית דין שייכת רק בזמן שיש ביד בית דין לפקח על כל ענייני האוצר בית דין מתחילתו ועד סופו. אבל הר"ש ופי' הרא"ש בשביעית (פ"ט מ"ח), ורמב"ן (פ' בהר כ"ה ז'), ועוד הרבה ראשונים (עי' דרך אמונה פ"ו צה"ל סקמ"א) הביאו את התוספתא להלכה. הפאת השלחן (סי' כ"ז סק"ג) הביא הרמב"ן הנ"ל, וכי "ודבריו נהירין וברורין שרירין וקיימין", וכן פסק בערוה"ש (זרעים סי' כ"ז) שדברי הרמב"ן הן עיקר.

ואמנם הר"ש סיריליאו על הירושלמי (פ"ט ה"ד ד"ה חזור וזכי, ובהלכה ו' ד"ה ואני אומר וד"ה אבל באמת) הסביר דהתוספתא מיירי בפירות ששית, אבל החזו"א (סי' י"א סק"ז ד"ה במה שכתב וד"ה ומה) הקשה עליו, וכי וז"ל וכי הפקירו בית דין פירות ששית וגזלו את כל העולם עכ"ל.

הרי מבואר בתוספתא דשלוחי בית דין נטלו את הפירות מיד המביאין אותן, ונתנו להן מזון ג' סעודות, והשאר הכניסו לאוצר שבעיר. ועוד מבואר ששלוחי בית דין היו שוכרין פועלים ללקוט הפירות ולעבדם.

למעשה מתקופת התנאים למשך קרוב לאלפיים שנה לא מצינו שנהגו בשמיטה באוצר בית דין, עד שנת תרמ"ט שהגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל בעל לב העברי, הציע להקים אוצר בית דין, ואמנם אז הצעתו לא נתקבלה, אבל בשנת תר"ע הגר"ח ברלין זצ"ל עם הבד"ץ בירושלים עשו אוצר בית דין, וכן נהגו אח"כ באופן קבוע.

יש שנמנעו מלעשות אוצר ב"ד, משום דס"ל שצריך דווקא ב"ד חשוב, ועוד שחששו להערמות ומכשולות בחלוקת הפירות (עי' שמיטה כהלכתה פ"ד הערה ט"ז), אבל מרן החזו"א זצ"ל (בסוף הספר משפטי ארץ) ומרן הגריש"א זצ"ל (משנת הגרי"ש – עמוד ס"ג) ס"ל דיש להקל בזה, דא"צ ב"ד חשוב משום שיש בזה טובת הצבור.

דרך הפעלת אוצר בית דין

מתפקידי הבית דין הוא להשתדל שבשנת השמיטה יהיו פירות לציבור. לשם כך בית דין שוכרים מחסן – "אוצר", ומביאים לשם פירות שביעית כדי לחלקם לציבור. היות ובשדות של יהודים, כל הפירות הם הפקר, יש לחוש שבעל השדה לא יעשה אפילו מלאכות המותרות לצורך קיום הפירות,

משום שלא יהי' לו שום ריוח מעבודתו, לכן בית דין שוכרים פועלים שיעשו המלאכות המותרות בשליחותם. בדרך כלל בית דין שוכרים את בעל השדה עצמו, משום שהוא מכיר צרכי שדהו יותר מפועל אחר, ועי"ז יש תועלת לציבור שיקבלו פירות, וגם תועלת לבעל השדה שע"י זה תהיה לו הכנסה מהעבודה (אמנם במשפטי ארץ מהדורת שנת תשס"ז עמוד רס"ט כ' שעושים תנאי עם בעל השדה, שאם בית דין לא יצליח לגבות מהלקוחות מאיזו סיבה שהיא, לא ישלמו לו). את הוצאות שכר הטירחא של הפועלים, ההוצאות הנלוות לזה (מים, חשמל וכד'), וכן הוצאות קטיפת כל הפירות, הבאתם לעיר, וחלוקתם לחנויות (שהם תחנות החלוקה של בית הדין), מטיל ביה"ד על ציבור הלקוחות. כל הפירות שנלקטו ע"י אוצר בית דין עדיין נשארים הפקר כל זמן שהם ברשות ביה"ד (עי' חזו"א סי' י"א סק"ז ד"ה במש"כ). נחלקו הפוסקים אם ב"ד יכולים לגבות גם עבור ההוצאות שהיו לפני קטיפת הפירות, ולמעשה מרן הגרש"א זצ"ל פסק שמותר לב"ד לכלול גם הוצאות האלו במחיר הפירות, אבל רק ההוצאות שהיו אחרי שמינו את בעל השדה כשלוחם (משנת הגר"ש – שביעית עמוד ס"ד).

ארבע קולות של אוצר בית דין

לפי"ז יש כמה וכמה קולות בפירות שביעית שהם מאוצר בית דין, יותר מפירות אחרים שיש בהם קדושת שביעית.

שלוחי ב"ד קוצרים כהרגלם

א. אע"פ שיחיד שמלקט פירות משדה הפקר, מוגבל בכך שאסור לו לקחת יותר מהנצרך למשפחתו לימים מועטים (חזו"א סי' כ"ו סק"ו ד"ה ירקות, ועי' בדרך אמונה פ"ד צה"ל ס"ק ש"ט שכי בשמו שהוא למשך שבוע), וכמו"כ הוא צריך לשנות בכלי ובצורת הקצירה, מ"מ שלוחי בית הדין יכולים לקצור כהרגלם, כיון שקוצרים ומלקטים לצורך הציבור (חזו"א סי' י"ב סק"ו ד"ה ומהא).

אין חיוב ביעור בפירות שהיו ברשות אוצר ב"ד

ב. כיון שהפירות באוצר בית דין הם הפקר, אינם חייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור (חזו"א סי' י"א סק"ז). יש לציין, דזה רק לשיטת הרמב"ן שביעור היינו הפקר, אבל לשיטת הרמב"ם שביעור היינו שריפה, גם אם הפירות נמצאים ביד אוצר ב"ד, חייב בביעור.

יחיד שקנה מאוצר בית דין לאחר שכבר עבר זמן הביעור, א"צ לבערם. מ"מ אם קנה אותם קודם זמן הביעור ונשאר ברשותו יותר ממזון ג' סעודות, חייב לבערם כשיגיע זמן הביעור. דבר זה שכיח מאד כשקונים יין מאוצר בית דין (ובדרך כלל קונים הרבה מחמת מחירו המוזל), שצריך להפקיר היין שנשאר לו כשיגיע זמן הביעור. והנה אע"פ שכן מבואר בחזו"א שם, מ"מ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נ"א סק"ז ד"ה אך) מרן הגרש"א זצ"ל הסתפק בזה, דאולי יש מקום לומר דמה שבית דין מחלק לכל אחד ואחד כפי צרכו, אפילו מה שמחלקים הרבה זמן קודם זמן הביעור, מ"מ אפשר זה חשיב כמזון של ג' סעודות שמחלקים סמוך לזמן הביעור לשכניו וקרוביו ולעניים, דאף שהם זוכים בזה לעצמם, ואינו הפקר, אפ"ה הם פטורים מביעור, והכי נמי גם בחלוקת בית דין, כיון שזה ניתן ע"י בית דין למאכל, ולא לעכב לזמן מרובה, אפשר דפטור (ועי' בשלחן שלמה – הלי שביעית עמוד ער"ד).

אין איסור סחורה בפירות של אוצר ב"ד ואין קדושת שביעית בכסף ששולם עבורן

ג. כיון שגביית תשלום ע"י אוצר בית דין היא עבור ההוצאות בלבד, אין איסור סחורה במכירת הפירות, וכמו"כ מותר למדוד, לשקול ולמנות את הפירות כרגיל, כיון שאין כאן מכירה כלל. כמו"כ קדושת שביעית אינה נתפסת בכסף ששולם תמורת הפירות, משום שהכסף שולם כהשתתפות בהוצאות בלבד, ולא תמורת הפירות עצמם (דרך אמונה פ"ו סק"ט וצה"ל סקמ"ד, שכן הובא במשפטי ארץ עמוד רע"ט מהדורת שנת תשס"ז).

חלוקת פירות אוצר ב"ד צריך להיות באופן, שניכר שאלו הם פירות שביעית, ושהוא חלוקה ולא מסחר הרגיל כמו כל השנה, ולכן משתדלים לחלק הפירות בתחנות מיוחדות ולא

בחנויות, אבל אם עי"ז פתיחת התחנות יעלו ההוצאות באופן ניכר, יתכן שעדיף לחלק הפירות בירקנים, ולתלות שלט שם, שזו תחנה בפקוח ב"ד, כדי שיהא שם איזה היכר מכל השנים.

אסור לב"ד לקנות פירות כדי לחלק, וכמו"כ אנשי המקום, שם גדלו הפירות, אין להם זכות קדימה, אלא יכולים לקחת לפי צרכי הנפשות בבית.

כמה פירות מותר לקחת מאוצר ב"ד

ד. אע"פ שבית דין היו מחלקים לציבור רק מערב שבת לערב שבת, מ"מ אם הם רואים שטובת הציבור היא לחלק להם לתקופה יותר ארוכה, אין בזה איסור, משום שזוהי טובת הציבור, ולכן למעשה אין החנויות (תחנות החלוקה) מפקחים על כמות הפירות שכל משפחה קונה, בתנאי שהציבור לא יקחו כמות גדולה, שיש לחוש שיעשו בהם סחורה (חוט שני ח"ב עמוד שני"ז).

לעשות מיץ או ריבה מפירות שבאוצר ב"ד

ה. אם ב"ד רואים שלטובת הציבור לעשות מהפירות מיץ או רסק, כגון רסק עגבניות או ריבה, מותר להם לעשותו (דרך אמונה פ"ו צה"ל סקמ"ה בשם מרן החזו"א זצ"ל).

מחיר הפירות שבחלוקת אוצר בית דין

בספר משמרת השביעית (עמוד קל"א) הביא בשם מרן הגריש"א זצ"ל, דצריך שיהא הפרש ניכר במחיר הפירות שאוצר בית דין מחלקים, ועכ"פ שיהא ניכר שהמחיר הוא פחות ממחיר השוק, דבאופן זה הוי בגדר חלוקה ולא כמכירה, אבל בלא"ה אין לבית דין לטפל בצורה כזו באוצר בית דין, דאין זה נחשב כטובת הציבור, וילכו הציבור בעצמם וילקטו הפירות. והוסיף עוד דאם בית דין מתעסקים, וגובים יותר ממחיר הפירות שבשוק למימון כל מיני הוצאות, הרי הם כסוחרי שביעית שלוקחים פירות הפקר דכלל ישראל, ומתעסקים בהם לכיסוי וריוח דברים אחרים. וכן הזהיר מרן החזו"א זצ"ל (קובץ אגרות חזו"א ח"ב סי' ע"ג), וז"ל חובתנו שיהיו מעשינו מכריזים על קיום התורה, ולפרסם קיומנו מצוותיה, וכאשר חושב המחיר כבכל שנה, משכח ענין השביעית, אחת לי אם הטורח מרובה או מועט ובלבד שיהא ניכר עכ"ל. וכן הביא בארחות רבינו (ח"ב עמוד שכ"ג) בשם מרן הקה"י זצ"ל שהקפיד שלא ליקח אתרוג מאוצר בית דין, "כי אוצר בית דין היום גובים מחיר מלא, שוה למחיר שבעה"ב לוקח עבור אתרוג".

מכירת אתרוגים של אוצר ב"ד

אבל לפ"ז צריך להבין היאך מוכרים אתרוגים של שמיטה בשנה השמינית במחירים שונים. בשו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' ל"ט סק"ה) כ' דההוצאות של הטיפול באתרוגים הן גדולות, והרבה נפסלים והרבה נשארים. ולכן מחלקים האתרוגים הכשרים לג' סוגים, ובית דין קובע שהלוקח סוג א' ישלם יותר מכמה סיבות, א'. מפני דרכי שלום, דאל"כ אלא ישאירו האתרוגים פתוחים לפני הקהל, כולם יחטפו סוג א' ויהיו מריבות וקללות. ב'. בית דין יכולים לקבוע שהעשיר הלוקח סוג א' ישתתף יותר מהעני הלוקח סוג ב' או ג', ומכולם יחד ייגבו ההוצאות, כעין מש"כ הרמ"א בהל' לולב (סוסי תרנ"ח) דגובין מעות אתרוג לפי ממון, דהידור מצוה מונח טפי על עשירים מעל עניים, והתם מיירי שכולם י"ח באותו אתרוג. ג'. הטיפול והסיכון באתרוג סוג א' הוא יותר.

אבל יש לציין, שמרן הגריש"א זצ"ל ס"ל דאסור לסווג את דרגת האתרוגים ומחיריהם, משום דעי"ז הוא נכלל באיסור סחורה (עי' משנת הגרי"ש פ"ה סט"ז, ובספר מנשים באהל עמוד רע"ו).

לקיטת פירות משדה של אוצר בית דין

בשדה שבטיפולו של אוצר בית דין, הפירות הם ג"כ הפקר, ולכן כל אחד יכול לקחת פירות מהם כמו שמותר ללקוט משאר שדות בשנת השמיטה (ארחות רבינו ח"ב עמודים שכ"א ושל"ב בשם מרן החזו"א זצ"ל והקה"י זצ"ל), וכ"כ גם בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סי' קל"ב סק"ח) שלא מצא בשום מקום שיש היתר לבית דין לשמור השדה או הפרדס. בשו"ת משנת יוסף (ח"א בסוף הספר, בקונטרס ושבתה הארץ עמוד רמ"ט) כ' הגרמ"מ מנדלזון זצ"ל ראב"ד קוממיות בענין הפקר בשדות של אוצר בית דין, דאמנם אסור לבית דין להושיב שומר למנוע כניסת אנשים לשדות ופרדסים ליטול מהפרי המופקר בשיעור המותר, אבל הם יכולים

לגבות מהמלקטים דמי ההוצאות לטיפול ביבול, ומ"מ אם בית דין רואים שהציבור מלקטים כמויות גדולות הנועדות לסחורה, או שהם מפסידים הפרדס או הפירות, אזי מותר לבית דין למונעם ולעשות הכל לטובת הציבור.

לקח אתרוג מפרדס של אוצר בית דין ולא שילם

נחלקו פוסקי זמננו אם אדם יי"ח מצות ד' מינין, כשלקח אתרוג מפרדס שבטיפול אוצר בית דין, ונתבקש לשלם עבור חלק מההוצאות ולא שילם. מרן הגרשז"א זצ"ל ס"ל דכיון שהוא גזלן, אינו יי"ח באתרוג כזה (אבל ע' בשו"ת מנחת שלמה ח"ג סי' קל"ב סקט"ז, דס"ל שאינו אתרוג הגזול, כיון שאינו גוזל את גוף האתרוג שהוא הפקר, אלא את הפועלים של הב"ד), ואילו מרן הגריש"א זצ"ל נסתפק בדבר אם יש כאן חסרון של "לכם" (הובא בספר פירות שביעית פ"ט סכ"ה, וע"ע במשנת הגריש"א פ"ה סי"ח), ואילו בחוט שני (עמוד שמ"ו) כ' דאם לא שילם את חלקו בדמי ההוצאות שנקבעו ע"י בית דין, לא חל על האתרוג דין גזול, וממילא אם קידש בו אשה מקודשת, ויכול לצאת בו מצות ד' מינין דנחשב לכם, משום שהתשלום אינו עבור הפרי עצמו, אלא שחייב להשתתף בהוצאות כיון שנהנה, וממילא הוא כעין גזילה כלפי שלוחי ב"ד, אבל אין חיוב זה שייך לפרי עצמו, ומרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל ס"ל שבכל אופן עדיין יש בזה משום מהבב"ע (ע' שיח השמיטה עמוד ע' הערה כ"ז).

הנותן פירות מאוצר ב"ד צריך להודיעו

מי שנותן לחבירו פירות של אוצר ב"ד חייב להודיעו כדי שינהג הם בקדושת שביעית (ע' דרך אמונה פ"ו סקע"ב), ומ"מ אם מי שאינו שומר תורה ומצוות מגיע לתחנת חלוקה של ב"ד כדי לקנות, פסק מרן הגריש"א זצ"ל דיש לפרסם באופן בולט שהפירות קדושים בקדושת שביעית, ושוב ב"ד אינם חייבים למנוע מהם מליטול מן החלוקה (משנת הגריש"א – שביעית עמוד ס"ט).

האם יש להעדיף אוצר ב"ד או פירות נכרי

עדיף לקנות מאוצר ב"ד מלקנות מפירות נכרים, משום שלהלכה אם יכול לקנות מישראל או מנכרי, חייב לקנות מישראל (רש"י בהר"ה כ"ה י"ד), והיינו אפילו אם המחיר אצל הנכרי הוא יותר זול (שו"ת הרמ"א סי' י').

יין מאוצר ב"ד שמסופק אם ביערו אותו

מי שקיבל בקבוק יין מאוצר ב"ד (כגון למשלוח מנות בפורים בשנה התשיעית שנת תשפ"ד) ואינו יודע אם הי' ברשות האוצר ב"ד בזמן הביעור (פסח תשפ"ג) ולא הי' חייב בביעור, או שמא הי' ברשות מי שלא הקפיד לבערו ונאסר, ואינו זוכר ממי קיבל היין כדי לברר אם הי' ברשותו בזמן הביעור וביערו, או שמא גם הוא קבלו מאחרים, א"צ לחשוש שמא לא קיימו בו מצות ביעור, משום ששיווק יין זה נעשה רק לשומרי שמיטה, וסביר מאוד להניח שקיימו בו כל מצוותיו (פירות שביעית פ"כ הערה קפ"ז בשם בעל חוט שני זצ"ל).

אבל בשו"ת משנת יוסף (ח"ד סי' כ"ב) כ' דיש להתיר הבקבוק יין מסברא אחרת, דהרי יש ספק שמא הי' באוצר ב"ד בזמן הביעור ואז אינו צריך ביעור אח"כ, ואת"ל שכבר נתקבל מאוצר ב"ד לפני זמן הביעור, לפני פסח דשנה השמינית, והיחיד הי' חייב לבערו, אכתי יש ספק שמא לא הי' ליחיד זה מיין שביעית מזון ג' סעודות לכל אחד מבני ביתו, דהיינו חצי ליטר לכל אחד במשפחה, וא"כ יש לנו ס"ס ויש להקל בפרט בשמיטה בזה"ז שהיא דרבנן.

אלא דאם אפשר לטרוח לברר ממי קיבל הבקבוק יין, כ' הש"ך (יו"ד סי' ק"י סקס"ו) דהיכא דאפשר לבדוק ואין הפסד בדבר יש לבדוק, ובלא"ה אין להחמיר.

והוסיף המשנת יוסף עצה לרווחא דמילתא, דהרי מי שלא ביער פירותיו ונתנם לאחר במתנה, י"א שהמקבל יכול לבערן כשיבואו לרשותו ומותרים לו באכילה כמבואר ברידב"ז (הערה ל"ה למשמרת הבית) בשם הר"ש סיריליאו והמשנה ראשונה (פ"ט מ"ט), והסכים עמהם שהדין אמת. וא"כ לרווחא דמילתא, לפי הני שיטות יכול לתת הבקבוק יין לחבירו שאינו מבני ביתו הסמוכים על שלחנו, והמקבל א"צ לבערו שהרי אין בו יותר ממזון ג' סעודות, ואם יש בו יותר ממזון ג' סעודות, יפקירנו המקבל בפני שלשה, ויחזור ויזכה בו ויהי מותר לו ולאחרים.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' בהר תשפ"ב

החלפת עדי יחוד אחרי שתי דקות

מעשה שהיה בראובן שהיה אחד משני עדי יחוד, ואחרי שכבר עמד שתי דקות מחוץ לחדר שהחתן וכלה התייחדו שם, קיבל טלפון דחוף שחייב לחזור הביתה מיד, ובדלית ברירה מינה את לוי לעמוד שם להיות עד במקומו יחד עם שמעון העד השני. אבל אח"כ הסתפקו האם לוי היה יכול להצטרף עם שמעון להשלים את הרגעים הנותרים של העדות, או דילמא, כיון דכל חד מינייהו הוא בגדר חצי דבר, ואף אחד מהם אינו מעיד על יחוד שלם, אלא על חצי יחוד, אין כאן צירוף לעדות.

נ"מ בין שני כיתי עדים לחזקת ג' שנים ולסימני גדלות

לכאורה יש לדון בשאלה דידן לפי המבואר בסוגי' בב"ק (ע:) וב"ב (נ"ו:) דמהני חזקת ג' שנים בצירוף שלש כתי עדים, כאשר כל כת מעידה על חזקה בקרקע לשנה אחת, והק' תוס' מאי שנא מעדות על סימני גדלות, כאשר כת אחת מעידה על שיערה אחת בגבה וכת אחת מעידה על שיערה אחת בכרסה, דקיי"ל שאינם מצטרפים משום ש"דבר" ולא חצי דבר אמר רחמנא, ותי' תוס' בב"ק דיש לחלק בינייהו, דבשלש שנות חזקה, כל שנה העדים ראו כל מה שהיו יכולים לראות באותה שנה, משא"כ בעדות על ב' שיערות שכל עד היה יכול לראות שתי שיערות, ולא רק אחד, ולפ"ז גם בנד"ד י"ל, שכל כת עדים שהעידו על יחוד של כמה דקות, לא היי יכול להעיד על השלש דקות האחרות, ולכן שפיר מצטרפי. אבל תוס' כתב בשם הרי"ף דיש חילוק אחר בין עדות על חזקת ג' שנים ועדות על ב' שיערות, דבחזקת ג' שנים מהני סהדותיהו לגבי הפירות שאכל בשנה ראשונה, לחייבו לשלם עבורן אם לא ימצא עדים על כל שנות החזקה, משא"כ בעדות על ב' שיערות, שעדות על שער אחד אין לה שום חשיבות, ותוס' בב"ב רק הביא תי' זו של הרי"ף, וא"כ בנד"ד שפיר הוי חסרון של דבר ולא חצי דבר, כיון שהעדות על יחוד של שתי דקות אינה נחשבת כעדות על יחוד.

להלכה בשו"ע (אה"ע"ז סי' קמ"ב סי"ב) מבואר דס"ל כשיטת הרי"ף, שהעדות על שנה אחת יש לה תוקף משום שיש נ"מ למעשה בעדות זו, לחייב תשלום עבור הפירות, ולפ"ז בנד"ד דלכאורה העדות על יחוד של שתי דקות אין לה תוקף, ממילא יש לדון טובא היכן יש עדי יחוד, אבל הבי"ש (שם סקכ"א) והט"ז (שם סק"א) והסמ"ע (חוי"מ סי' ל' סקל"ט) פסקו כשיטת תוס', וכן משמע בקצוה"ח (סי' ר"ה סק"ד), ולפי דבריהם כיון שהעדים הראשונים ראו כל מה שיכולים לראות, שפיר מצטרפי עם העדים השניים.

עדות שלא ראו תחילת היחוד ורק לבסוף נתברר הדבר

עוד יש להסתפק, מה יהיה הדין אם שמעון (שכבר היה העד השני), ישאר לחמש דקות אחרי שלוי התחיל את עדותו, האם זה יועיל להכשיר את העדות מכאן ואילך, דיש מקום לטעון דגם זה לא יועיל, דהרי לוי לא ראה כשהחתן והכלה נכנסו לחדר, משום שכשהוא הגיע הוא רק ראה שדלת החדר סגורה, ואמנם סיפרו לו שהחתן וכלה נמצאים בתוך החדר, אבל הוא בעצמו לא ראה הדבר, וא"כ הוי בגדר עד מפי עד, והיאך יכול להעיד על היחוד בתורת עדות גמורה, אא"כ נאמר שלעדות של יחוד חתן וכלה, א"צ עדות גמורה דאינה אלא בגדר גילוי מילתא בעלמא, וא"כ שפיר יכול לסמוך על מה שאמרו לו העדים.

אלא די ש סברא לומר, שאם שמעון ולוי ימתינו יחד חמש דקות, כאשר החתן יפתח את הדלת אח"כ, ויראו שהחתן וכלה התייחדו יחד בחדר זה, אז תחול עדותם למפרע על הזמן שעמדו מחוץ לחדר, דהרי כעת יש לנו עדות גמורה על יחוד שלם של חמש דקות, ומסתבר לומר שהבירור הזה יועיל גם למפרע, אע"פ שבשעה שעמדו מחוץ לחדר, העדות של לוי אין לו תוקף כיון שלא ראה שהחתן וכלה נמצאים בתוך החדר.

מחלוקת הפוסקים אם צריכים עדים ליחוד מעיקר הדין

והנה יש לדון אם בכלל צריך עדים לחופה, דהרי הרמב"ם (הל' אישות פ"י ה"א) כ' וז"ל הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה.... ואפילו אם קידשה בביאה אסור לו לבוא עליה ביאה שניה בבית אביה עד שיביא אותה לתוך ביתו, ויתייחד עמה ויפרישנה לו, ויחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה, והוא הנקרא נישואין בכל מקום עכ"ל.

האור שמח (שם ה"ב) הסתפק אם חופה צריכה עדים, או שמא סגי בהודאה של שניהם, דמצד אחד י"ל שחופה הוי כמו קידושין שצריך עדים, וכמו שהתם אינה מקודשת בהודאת שניהם, כמו"כ בחופה אינה נחשבת נשואה בלי עדים, ואחרי שנו"נ בזה, סיים וז"ל עדיין הך מילתא מסתפקא לי טובא להלכה, וה' יורני האמת בדברי קדשו עכ"ל.

שיטת הפוסקים שא"צ עדים לחופה

והנה גדולי האחרונים נחלקו בשאלה זו להלכה, דהרי חופה אינה דומה לקידושין, משום שקידושין גם נוגע לאחרים, שעל ידי הקידושין נאסרת האשה על כל העולם, ולכן אין הודאתם לבד יכולה לאסרה על כל העולם כמבואר בקידושין (ס"ה:), ואילו חופה אינה נ"מ לאחרים, דהרי האשה כבר אסורה על כל העולם משום הקידושין, וממילא א"צ עדים לחופה כיון שאינה דבר שבערוה, דהרי היא כבר אסורה לכל העולם משעת הקידושין, ואע"פ שע"י החופה מתחייבים ממון זה לזה, ע"ז מהני הודאתם ככל דבר שבממון. בשו"ת אבני נזר (אהע"ז סי' שצ"ה סק"ג) נו"נ בהני סברות, וכ' וז"ל ברור דחופה אחר קידושין לא בעי עדים עכ"ל.

כמו"כ כ' הגר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה (אהע"ז סי' קל"ט), והוכיח כן מהסוגי בגיטין (נ"ז:). מעשה בארוס וארוסתו שנשבו לבין העובדי כוכבים, והשיאום זה לזה, אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך, ולא נגע בה עד יום מותו, והגמי ממשכה במעלתו של ארוס זה יותר מיוסף הצדיק, שאצל יוסף הצדיק פטפט ביצרו באשה שלא היתה אשתו, ואילו הוא פטפט ביצרו באשה שהיתה אשתו. הרי מבואר שהנישואין שלהם הי' נישואין גם בלא כתובה, דאם לא חלו הנישואין כלל, הול"ל אילו יוסף לאו ארוסתו והכא ארוסתו, ומדקאמר "אשתו", מבואר שהיתה אשתו ממש ע"י הנישואין גם בלי כתובה, ועכ"ל שלא היו שם עדים ישראלים דאליה הי' כותב לה כתובה, ומזה הוכיח שא"צ חופה בפני עדים (אמנם יש לדחות הראי"י לפמשי"כ המהרש"א בסוגי"י שם, דעכ"ל שהיו שם עשרה מישראל לברך ברכת נישואין, דאליה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה, ואם לא היו שם מנין, הו"ל למימר האי טעמא ולא משום שאין לה כתובה, והסביר דהא דלא כתב לא כתובה הוא משום דכל מה שקנה עבד קנה רבו, וא"כ לא היה לו במה להשתעבד לה לכתובתה).

וכן הוכיחו החלקת יואב (אהע"ז סי' ו') ומרחשת (ח"ב סי' א' אות ג' סק"ב) שחופה אינה צריכה עדים, והביאו ראיות אחרות, והכי מבואר גם בהפלאה בכתובות (מ"ח. ד"ה מתניתין) ובספרו המקנה (קו"א סי' נ"ז סק"ב, וצ"ע דבסי' נ"ז סק"ב לא כ"כ). מביאים בשם מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל שג"כ ס"ל שא"צ עדים לחופה (אע"פ שלמעשה לא שינה ממנהג העולם לייחד עדים לחדר יחוד) משום שנישואין אינו חלות דידיה שהבעל פועל, והראיה שאינו יכול להתנות תנאי בנישואין, אלא שאם נמצאים ביחד לשם אישות זהו נישואין, והתורה משוי לה נשואה (והסביר בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' שצ"ג ד"ה ולענין, שהוא כעין יבום שא"צ עדים - ע' ביאור הגר"א אהע"ז סי' קס"ו סק"ט - משום שאין הוא קונה אותה, אלא שהקנו לו היבמה מן השמים ע"י הביאה), ובאופן קצת אחרת הסבירו שיטת מרן הגר"ח זצ"ל, שאין הבעל פועל כלום, כעין שמצינו בזנות דאוסרת וא"צ עדות

לחלות האיסור, וא"כ י"ל גם בנד"ד, בעצם התנהגות חיי אישות נעשית נשואה, ולכן מציאות החופה פועלת בלי עדים (שו"ת תשובות והנהגות ח"ד עמוד תס"ה).

וע"ע באבי עזרי (מהדו"ק הלי אישות פ"ג הי"ג ד"ה והנה) שכתב דלא מצינו בשום מקום להצריך עדים בנישואין, וטעם הדבר משום שאינו גדר קנין אלא מעשה נישואין, ולא שייך להצריך עדים, משום שרק קנין בעי עדים לקיומא, דאפשר להתבטל, אבל מעשה הנישואין כבר נעשה גם בלי עדים, ואינה יכולה להתבטל. עוד יש לציין, דבשו"ע בהל' נישואין (אהעי"ז סי' נ"ה וסי' ס"א) לא הזכיר כלל שצריך עדים להעיד על החופה.

שיטת הפוסקים שצריך עדים לחופה

אבל מאידך גיסא, י"א דחופה שעושה נישואין נחשבת כדבר שבערוה ולכן צריך עדים, ואע"פ שהיא כבר ארוסה, בכל זאת יש עדיין כמה נ"מ, דהרי הבא על ארוסה מיתתו בסקילה, ואילו הבא על נשואה דינו בחנק (ע' רמב"ם הלי איסורי ביאה פ"א ה"ו), ועוד שארוסה אסורה לבעלה עד שתכנס לחופה. בתוס' ר"י הזקן בקידושין (י'): כ' מפורש שצריך עדים לחופה, וכן נקטו להלכה האבני מילואים (סי' ל"ח סק"יז) והמקנה (סי' נ"ה ס"א) ופסקי הלכות להגר"ד קרלינר זצ"ל (הלי אישות פ"ג ה"ב עמוד מ"ט). ושו"ת יעלת חן (להג"ר אריה ליב צינץ זצ"ל גאב"ד פלאצק – בית חתנות סי' י"ח תשובה י"ב עמוד ל"א: ובנדמ"ח סי' ל"ח סק"ה). שוב ראיתי סברא (אפריון שלמה להגרא"ב פינקל זצ"ל – פ"ט הערה א') דמה שנהגו העולם שעדים יעידו על חלות היחוד, אפשר הטעם הוא משום שהוא גמר חלות האישות, וגם הוסיף מש"כ בתוס' ביבמות (ג.) שהאיסור של אשה ובתה נאמר רק אחר נישואין, וא"כ הנישואין עצמן הן חב לאחריני, ולכן צריך עדים כמו בקידושין.

כמה זמן צריכים העדים להשאר מחוץ לחדר יחוד

אבל בלא"ה, אפילו אם נאמר שצריך עדים ליחוד משום שהוא אחד מדרכי החופה, עדיין יש מקום להסתפק מה שיעור הזמן של היחוד, דאם דימו דין יחוד לגבי נישואין לאיסור יחוד בערוה, ודימו איסור יחוד בערוה לדין סתירה לגבי דין סוטה, התם אמרו חז"ל (סוטה ד.) שהשיעור הוא כדי צליית ביצה וגמיעתה. אמנם בדיעבד יש להקל בזמן קצר ביותר, ובפרט שיש גדולי האחרונים שהקילו דא"צ שהיית זמן כלל, וכיון שראו שנתייחדו, שוב אין צריך (ע' המקנה סי' ס"ד ס"ה וקו"א סי' נ"ז סק"ב, בית מאיר סי' נ"ה, ועזר מקודש סי' ס"א ס"ב).

אבל הבית מאיר כ' דלשיטת הבית שמואל צריך להיות שיעור הראוי לביאה, והוא כדי לצלות ביצה ולגומעה (ובמקום אחר כ' הב"ש סי' ס"א סק"ב שהוא כדי שיעור העראה), וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' ס"ז) שהביא הרבה ראיות דשיעור היחוד הוא שיעור של יחוד הראוי לביאה, וכ"כ בשו"ת אבני נזר (אהעי"ז סי' ש"ט).

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' צ"ד) דן לגבי שיעור איסור יחוד, ופסק שהוא חמש דקות, ושוב הביא (שם סוסי' צ"ה) שנאמר לו בשם מרן הגרי"ז זצ"ל שהחמיר מאוד שהעדי יחוד ימתינו זמן מסויים, והי' לו חומרא גדולה בשיעור הזמן, ואולי לחומרא נקט הזמן היותר גדול (ודבריו סותרים למה שיתבאר בהמשך בשם מרן הגרי"ז זצ"ל), ומרן הגרשז"א זצ"ל היה מורה ששיעור יחוד לחותן וכלה הוא שבע דקות (שלמי שמחה עמוד רל"ב), והג"ר ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל העיד שבוילנא נהגו להמתין תשע דקות ע"פ מרן הג"ר חיים עוזר זצ"ל (ישמח לב ח"א עמוד ק"ס).

מאידך גיסא הגר"ח"ש קרליץ זצ"ל סיפר לי ששמע ממרן הגרי"ז זצ"ל שאין שום שיעור ליחוד בחופה, כיון שהוא רק לקנין בעלמא, וכן מביאים בשם מרן רה"י הגרא"מ שך זצ"ל (ישמח לב ח"א עמוד ק"ס), אבל למעשה נהגו שהעדים ממתנינים מחוץ לחדר יחוד. והנה מרן רה"י הגרב"ד פוברסקי שליט"א הביא ראיי' לשיטה זו שא"צ שום שיעור, מהרא"ש בכתובות (פ"ה סי' ו'), דשנינו התם (נ"ו). בעי רב אשי כנסה לחופה ופירסה נדה מהו, והסביר הרא"ש (לשיטת הרמב"ם) שהבעיא הוא כשפירסה נדה קודם

שנכנסה לחופה, דאי פירסה נדה אחר שנכנסה לחופה, **כבר קנאה בתחילת חופה, דחופה קונה בתחילתה**, והיינו כשיטת מרן הגרי"ז זצ"ל שאין שום שיעור ליחוד בחופה (הובא בשו"ת תשובות והנהגות ח"ה סי' של"ו).

האם יחוד העדים באמירת "אתם עדי" היא לעיכובא

עוד העירו לי, כיון שהחתן מייחד את העדים באמירת "אתם עדי", ובנד"ד החתן ייחד ראובן ושמעון ולא לוי, א"כ יש להסתפק אם יש חסרון בזה.

כ' הערוה"ש (אהע"ז סי' מ"ב סל"א), שאם קידש בפני עדים, אפילו לא אמר "אתם עדי", מקודשת, דאין העדים צריכים להיות מזומנים כמבואר בחו"מ סי' ל"ט, אלא כיון שראו את המעשה מעידים ע"ז, ולפי"ז אפילו ייחד עדים, יכולים אחרים שראו המעשה להעיד, ומ"מ נכון לייחד עידי קידושין תחת החופה, וכן נהגו בכמה קהלות קדושות, ונכון הוא מאד מכמה טעמים: א. מפני שרוב העומדים שם טרודים במזמוטי חתן וכלה, ואינם מביטים על עיקר הקידושין שיראו שני עדים כדן תורה. ב. על פי הרוב, העומדים סמוך להחתן והכלה, הם קרובים ופסולים לעדות, והכשירים לעדות עומדים מרחוק, ומפני הדוחק אינם רואים הקידושין כלל, ונמצא דהוי קידושין בלא עדים. ג. לכמה פוסקים, כשקרובים עם רחוקים רואים איזה עדות, נפסלים גם הרחוקים כדן נמצא אחד קרוב או פסול, וכשמייחדים עדים, אין הקרובים פוסלים אותם כמש"כ בחו"מ סי' ל"ו, ומהנכון שהחתן ייחד העדים, אלא שמפני הבושה א"א להעמיס עליו כזאת, ולכן נכון שהרב המסדר הקדושין ייחד העדים עכתו"ד, ולכאורה בנד"ד החשש השלישי אינו נוגע, משום שבדרך כלל רק העדים נמצאים מחוץ לחדר יחוד, ולא אנשים אחרים.

עוד יש להוסיף, דלכמה פוסקים, ייחוד העדים אינו לעיכובא (עי' בית שמואל אבהע"ז סי' מ"ב סק"ח, ופתי"ש שם סק"א בשם האבני מילואים, ושו"ת רע"א סי' צ"ד ד"ה והוא).

פסק השבט הלוי שיש להקל אם נתחלפו העדים באמצע זמן היחוד

שוב ראיתי בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' רצ"ד) שדן ברוב הנקודות הנ"ל, ופסק בענין שאלה דיין, דאין צורך להחמיר בזה, משום שיש לצרף כמה ספיקות בשאלה זו כדלהלן: א. גם לשיטת הרמב"ם דעיקר חופה הוא הראוי לביאה, מ"מ נחלקו גדולי הפוסקים אם חופה צריך עדות כמו קידושין, ולפי כמה וכמה פוסקים (ובתוכם המאירי פ"ק דכתובות) סגי בהודאת בעלי החופה (עי' אוצר הפוסקים סי' נ"ה), ואין מקור מפורש בש"ס וראשונים דבעי עדות, ומה שכתבו כמה רבנים, דחופה לדין, אחרי שנתקדשה בעדים, היא ג"כ דבר שבערוה דבעינן שנים, הנה מצד קנין חופה מדין ממון, אין לזה שייכות לדבר שבערוה, ואם משום הדין דאסור לנו הארוסות, לא מיבעי דלרש"י (פ"ק דכתובות) הוא רק מדרבנן, אלא גם להראב"ד ודעימי שהוא מה"ת, מ"מ אפשר אינו בגדר עריות ממש.

ב. להלכה קיי"ל כשיטת הרמב"ם (הלי אישות פ"י ה"ב) דבעינן יחוד הראוי לביאה רק לכתחלה (עי' אהע"ז סי' נ"ה ובפתי"ש שם, ובבית שמואל סי' ס"ד ס"ק ו', ובפתי"ש שם סק"ט), והגאון החו"ד ז"ל בסידור דה"ח ג"כ כ' דראוי לביאה אינו לעיכובא, דהא קיי"ל דביאת בתולה, שהיתה נדה בשעת היחוד, מותר בתחלה בשבת אע"פ שלא היא אפשר יחוד הראוי לביאה, והוא נפסק להלכה בכל הדורות, כשיטת הרא"ש (כתובות פ"ה סי' ו') ודלא כרמב"ם (עי' בפוסקים סי' ס"א ס"ב, ועי' בש"ך יו"ד סי' קצ"ב סק"ח דהמנהג פשוט לעשות נישואין כשהיא נדה), וכן פסק המ"ב (סי' של"ט סק"ב), דמעיקר הדין בבתולה סגי גם ביחוד שאינו ראוי לביאה, אלא שאנחנו מחמירים לכתחילה לצאת גם לשיטת הרמב"ם אם אפשר ביחוד הראוי לביאה (וידוע דזמן זמנים טובא, בכמעט כל חו"ל לא חששו כלל להעמיד עדים ליחוד).

ג. באופן שהעדים ראובן ושמעון כבר היו שם שלש דקות, המעיין בסוגי' בסוטה (ד.) בענין שיעור סתירה, יראה שיש הרבה דעות דשלש דקות הוא כבר שיעור כדי ביאה, אלא דמבואר בשו"ע (אה"ע סי' קע"ח) לענין לאסור אשה על בעלה, דקיי"ל כר"ע דשיעור סתירה של ביאה הוא כדי לצלות ביצה ולגמעה, וכן פסק הרמב"ם, וזה יכול להיות יותר משלש דקות, והיינו כדי שלא לאסור אשה על בעלה, אבל הכא שהוא להיפך, לקרב אשה לבעלה, יתכן מאד שנוכל לצדד כשאר הדעות בסוטה שם שהוא שיעור קצר

מאוד, וכיון דכל הענין של חופה ראוי לביאה שנוי במחלוקת, וגם לדידן אינו מעכב בכל אופן, ממילא ראוי לנטות דגם כשיעור של שלוש דקות כבר נחשב שיעור ביאה, אבל גם בלי סניף זה נראה דיש להקל, אמנם לגבי יחוד של אלמנה יש לעיין טובא, דהרבה פוסקים ס"ל דהתם שפיר בעינן יחוד הראוי לביאה עכתו"ד.

סיכום לדינא

אם שני עדים ראו תחילת היחוד של חתן וכלה, ועד שלישי החליף אחד מהעדים אחרי שתי דקות, גם אם רק נשאר שם לשלש דקות נוספות, ולא היו שני עדים לחמש דקות רצופות, יש להקל.